

POSTĘPOWANIE SĄDOWE W SPRAWACH CYWILNYCH

Zdzisław Lewandowski

Autor jest absolwentem Wydziału Prawa Uniwersytetu i specjalizuje się w
Niniejsze opracowanie, które uwzględnia podstawowe potrzeby tłumaczy-nieprawników, zostało
oparte na publikacji “Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem” pod redakcją prof. K.
Piaseckiego, Warszawa, 1996/97.

Tryb i zasady postępowania sądowego w sprawach cywilnych reguluje Kodeks
Postępowania Cywilnego, ustawa z dnia 17 listopada 1964r., Dziennik Ustaw Nr 43, poz. 269 z
późniejszymi, licznymi zmianami.

Kodeks Postępowania Cywilnego jest zasadniczym aktem prawnym regulującym
postępowanie cywilne. Obejmuje on:

- proces
- postępowanie nieprocesowe
- postępowania pomocnicze
- postępowanie egzekucyjne
- międzynarodowe postępowanie cywilne.

Zgodnie z art. 1 kpc. normuje on postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków: z zakres
prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy, ubezpieczeń społecznych oraz w innych
sprawach, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych.

Sprawami cywilnymi są sprawy w sensie merytorycznym, stanowiące główny przedmiot
rozstrzygnięcia sądu. Od sprawy cywilnej w tym sensie należy odróżnić poszczególne, różnorodne
kwestie, co do których sąd musi się wypowiedzieć w związku z rozstrzygnięciem sprawy.

Sądy

Do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, o ile nie należą one do
właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy.

Pojęcie “sądy powszechne” obejmuje sądy apelacyjne, sądy wojewódzkie i sądy rejonowe.
Sąd Najwyższy jest naczelnym organem sądowym i sprawuje nadzór nad działalnością wszystkich
innych sądów w zakresie orzekania.

W pojęciu “sądy powszechne” mieszczą się także: sądy rodzinne i nieletnich, sądy pracy,
sądy gospodarcze, a także sąd antymonopolowy (ochrona praw konsumentów).

Do kategorii sądów szczególnych należą sądy wojskowe i Naczelny Sąd Administracyjny.

Przepisy ogólne postępowania

Zasada prawdy

“Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy
zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody” (art. 3 kpc).

Przepis ten normuje zakaz “kłamstwa procesowego” i nakaz kompletności wyjaśnień stron i
uczestników postępowania. Chodzi o obowiązki, które mają zarazem charakter moralny i
procesowy.

Obowiązek kompletności (zupełności) wyjaśnień jest nieodłącznie pojęciowo związany z
obowiązkiem mówienia prawdy. Wyraża się on w tym, że wymaga się od strony przedstawienia
stanu faktycznego sprawy w pełnym zakresie, a nie tylko okoliczności dla niej korzystnych.

Obowiązek prawdy i kompletności wyjaśnień odnosi się do twierdzeń faktycznych,
informacji dotyczących środków dowodowych, twierdzeń zawartych w pozwie, przytoczonych dla
uzasadnienia zarzutów, replik (odpowiedzi).

Pouczanie stron

“Sąd powinien udzielać stronom i uczestnikom postępowania występującym w sprawie bez adwokata lub radcy prawnego potrzebnych wskazówek co do czynności procesowych oraz pouczać ich o skutkach prawnych tych czynności i skutkach zaniedbań” (art. 5 kpc.)

W przepisie tym ustalona została zasada równouprawnienia stron przez “wyrównanie szans” strony działającej bez adwokata w systemie prawnym, w którym nie wprowadzono przymusu adwokackiego w sprawach cywilnych. Pouczenia i wskazówki powinny być rzeczowe i nie wykroczać poza obiektywne potrzeby. Powinny być dokonywane w warunkach bezwzględnej bezstronności składu orzekającego. Nie mogą prowadzić do tego, aby sędzia zamiast strony dokonywał na jej rzecz odpowiednich czynności procesowych.

Szybkość postępowania

“Sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy”.

Postulat zawarty w art. 6 kpc. daje wyraz zasadzie “koncentracji materiału procesowego”. Odnosi się on do przebiegu całego postępowania w konkretnej sprawie, wszystkich jego faz i postępowań incydentalnych.

Postulat i nakaz przeciwdziałania przewlekaniu postępowania nie mogą być traktowane abstrakcyjnie, bez uwzględnienia takich naczelnych zasad procesowych, jak zasada prawdy obiektywnej i zasada ochrony własności społecznej.

Realizacja postulatów szybkości postępowania powinna nastąpić przy respektowaniu gwarancji procesowych osób uczestniczących w postępowaniu.

Udział prokuratora

Prokurator może wstąpić do postępowania w każdej sprawie, niezależnie od tego, czy sprawa toczy się w postępowaniu procesowym, nieprocesowym lub innym i niezależnie od tego, czy jest to sprawa, w której prokurator mógłby żądać wszczęcia postępowania.

Prokurator może wstąpić do postępowania toczącego się przed każdym sądem (rejonowym, wojewódzkim, apelacyjnym i Sądem Najwyższym) i w każdym stadium postępowania, aż do prawomocnego zakończenia postępowania.

Wstąpienie prokuratora do postępowania następuje albo z własnej inicjatywy lub w wyniku zawiadomienia sądu. W określonych sprawach, np. o ubezwłasnowolnienie, udział prokuratora jest obligatoryjny.

Udział organizacji społecznych

W cywilnym postępowaniu sądowym mogą brać udział tylko te organizacje społeczne, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej (np. organizacje konsumenckie).

Udział organizacji społecznych w postępowaniu cywilnym może być realizowany w trzech formach:

- 1) przez wszczęcie postępowania, w szczególności wytoczeniu powództwa.
- 2) przez wstąpienie do toczącego się już postępowania
- 3) przez przedstawienie poglądu istotnego dla sprawy.

We wszystkich tych formach organizacje społeczne mogą uczestniczyć w postępowaniu w sprawach o roszczenia alimentacyjne, w sprawach o ochronie konsumentów i w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych.

W sprawach z zakresu ochrony środowiska, z zakresu ochrony praw z tytułu wynalazczości i w sprawach gospodarczych, organizacje społeczne mogą wstąpić do już toczącego się postępowania i przedstawić pogląd istotny dla sprawy, nie mogą natomiast wszcząć postępowania.

Zasada jawności

Procesowa zasada jawności postępowania w sprawach cywilnych, mająca zastosowanie także w innych rodzajach postępowań sądowych (np. w sprawach karnych), została podniesiona do godności konstytucyjnej zasady wymiaru sprawiedliwości. Mówi o tym art. 63 Konstytucji: “Rozpoznawanie spraw przed wszystkimi sądami Rzeczypospolitej Polskiej odbywa się jawnie. Ustawa może określić wyjątki od tej zasady”.

Rozróżnia się jawność wobec stron i innych uczestników postępowań:

- jawność wewnętrzną - odnosi się do osób bezpośrednio zainteresowanych w sprawie toczącej się przed sądem,
- jawność zewnętrzną - odnoszącą się do publiczności, czyli osób nie zainteresowanych bezpośrednio sprawą.

Realizacja tej zasady oznacza: jawność posiedzeń, publiczne ogłaszanie orzeczeń, uprawnienie stron i uczestników postępowania do zapoznania się z aktami sprawy (tzw. dostęp do akt), oraz możliwość uczestniczenia w określonych czynnościach sądowych w postępowaniu rozpoznawczym i egzekucyjnym.

Posiedzenia przy drzwiach zamkniętych stanowią ograniczenie jawności zewnętrznej. Sąd może zarządzić zamknięcie całego posiedzenia lub jego części, jeżeli publiczne rozpoznanie sprawy zagraża porządkowi publicznemu lub moralności.

Uгода sądowa

Przedmiotem ugody w postępowaniu cywilnym jest treść lub zakres istniejącego między stronami spornego stosunku cywilno-prawnego. Uгода sądowa dotyczy bezpośrednio przedmiotu procesu w sensie materialno-prawnym. Założeniem jej jest określona sytuacja prawna, która z punktu widzenia stron procesu cywilnego traktowana jest jako sporna lub wątpliwa.

Celem ugody zawartej przed sądem jest zlikwidowanie sporu oraz umorzenie postępowania.

Uгода może być zawarta w sprawach cywilnych, których charakter na to pozwala. Przedmiotem ugody nie mogą być prawa niezbywalne (np. osobiste) lub sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych.

Do zawarcia ugody sądowej potrzebna jest zgoda wszystkich współuczestników postępowania. Zawarcie ugody przed sądem oznacza wolę odstąpienia od zawartego w powództwie żądania.

Proces

Właściwość sądu

Sąd, do którego wniesiono pozew i który był właściwy w chwili wniesienia pozwu, pozostaje właściwy aż do ukończenia postępowania nawet wtedy, gdy w międzyczasie nastąpiły zmiany podstaw właściwości.

Z drugiej strony sąd, który nie był właściwy w chwili wniesienia pozwu, uzyskuje tę właściwość, jeżeli później w toku postępowania zaistnieją warunki do uznania sądu za właściwy np. zmiana w toku postępowania wysokości żądania pozwu (wartości roszczenia).

Właściwość rzeczowa sądu

Sądy rejonowe są właściwe do rozpoznawania wszystkich spraw w postępowaniu cywilnym z wyjątkiem spraw, dla których zastrzeżona jest właściwość sądów wojewódzkich.

Oznacza to realizację zasady jednolitego sądu I instancji, mającej na celu ułatwienie dostępu do drogi sądowej i zagwarantowanie równego wymiaru sprawiedliwości dla wszystkich. Sieć sądów rejonowych jest regionalnie najgęstsza, dzięki czemu dostęp do nich jest najłatwiejszy. Natomiast właściwość sądu wojewódzkiego jest wyjątkiem ustalonym w przepisie szczególnym, np. w art. 17 kpc. wg. którego do właściwości rzeczowej sądów wojewódzkich należą sprawy:

- 1) o prawa majątkowe (np. dobra osobiste takie jak: zdrowie, wolność, swoboda sumienia itp.)
- 2) o ochronę praw autorskich, jak również praw wynikających z opatentowania wynalazków lub rejestracji wzorów użytkowych i zdobniczych oraz znaków towarowych,

- 3) o roszczenia wynikające z Prawa prasowego (np. sprawa: Prezydent A. Kwaśniewski contra „Życie”),
 - 4) o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa piętnaście tysięcy złotych, z wyłączeniem spraw o alimenty, o naruszenie posiadania i zniesienie wspólności majątkowej między małżonkami.
 - 5) o przypadek dokonanego świadczenia na rzecz Skarbu Państwa, jeżeli zostało ono zrealizowane w wyniku czynu zabronionego (np. przestępstwa) lub w celu niegodziwym.
- Rozpatrując sprawy należące do jego właściwości - sąd wojewódzki orzeka jako sąd I instancji.

Właściwość miejscowa

W przypadku osoby fizycznej, będzie to sąd, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania. Jeżeli pozwany nie ma miejsca zamieszkania w Polsce, to właściwym będzie sąd miejsca w Polsce, w którym osoba przebywa, choćby okresowo.

Powództwo przeciwko Skarbowi Państwa wytacza się według siedziby państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie.

Także według miejsca siedziby wytacza się powództwo przeciwko osobie prawnej lub innemu podmiotowi nie będącemu osobą fizyczną.

Występuje także forma właściwości przemiennej (np. powództwo o alimenty wg miejsca zamieszkania osoby uprawnionej) i właściwość wyłączna (np. powództwo o własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości wytacza się przed sąd właściwy dla miejsca położenia nieruchomości).

Wartość przedmiotu sporu

Od wartości przedmiotu sporu zależy właściwość rzeczowa sądu. Ponadto, wartość przedmiotu sporu decyduje w większości przypadków o kosztach postępowania cywilnego. Dotyczy to w szczególności wysokości wpisu, który zależny jest od wartości przedmiotu sprawy.

Wartością przedmiotu sporu może być suma pieniężna lub inne roszczenia wynikające z określonego stosunku prawnego, np. wynikające z prawa posiadacza lub właściciela.

Oznaczenie kwotą pieniężną wartości przedmiotu sporu wyrażonego w walucie obcej powinno być dokonane przy uwzględnieniu obowiązującego w chwili wniesienia pozwu kursu walut obcych, ustalonego przez NBP.

Nie oznaczenie wartości przedmiotu sporu stanowi brak formalny, a jego nie uzupełnienie może stanowić podstawę zwrotu pisma procesowego stronie powodowej.

Skład sądu

W większości przypadków, w I instancji, sąd rozpatruje sprawy w składzie jednego sędziego. W składzie jednego sędziego i dwóch ławników rozpatrywane są sprawy z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych oraz ze stosunków rodzinnych, z wyjątkiem spraw o alimenty.

Taki skład sądu w rozpoznawaniu spraw stanowi częściowe odejście od zasady rozstrzygania spraw z udziałem ławników i zasady kolegialności. Tłumaczy się to tym, że nie wszyscy ławnicy posiadają wystarczającą wiedzę niezbędną do rozpoznawania spraw szczególnie o charakterze majątkowym.

W sytuacjach zawiłych lub mających precedensowy charakter Prezes Sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów zawodowych.

Strony

Każda osoba fizyczna i prawna ma prawo występowania w procesie jako strona. Mają je także organizacje społeczne dopuszczone do działania na podstawie obowiązujących przepisów, choćby nie posiadały osobowości prawnej.

Osoby fizyczne

Osobą fizyczną jest człowiek od chwili urodzenia do chwili śmierci, również dziecko poczęte, pod warunkiem, że urodzi się żywe. W przypadku śmierci osoby fizycznej przed wszczęciem postępowania, nie może ono zostać wszczęte. Natomiast jeśli powód lub pozwany zmarł przed dniem wniesienia pozwu, podlega on odrzuceniu wobec nieistnienia strony. W razie śmierci strony w toku postępowania, podlega ono zawieszeniu, a jeśli dotyczy praw ściśle osobistych, wygasających z chwilą śmierci - umorzeniu.

Osoby prawne

Osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną (np. prawo spółdzielcze w odniesieniu do spółdzielni lub ustawa o przedsiębiorstwach państwowych w odniesieniu do przedsiębiorstwa).

Nie mają osobowości prawnej takie jednostki jak: naczelne i centralne organy administracji państwowej oraz terenowe organy administracji rządowej i prowadzone przez nie zakłady (szkoły, szpitale, muzea itp.) i nie mogą we własnym imieniu występować jako strony i uczestnicy postępowania cywilnego. Gdy roszczenie wiąże się z działalnością takich jednostek, występować może Skarb Państwa, reprezentowany przez właściwy organ tej jednostki, której sprawa dotyczy lub przez organ jednostki nadrzędnej (np.: urząd gminy - burmistrz lub urząd wojewódzki - wojewoda).

Osobowość prawną nabywa się z chwilą wpisu jednostki do właściwego rejestru np. spółdzielni, fundacji czy stowarzyszeń.

Organizacje społeczne

Organizacje społeczne, które posiadają osobowość prawną mogą zawsze uczestniczyć w czynnościach procesowych. Inne, nie posiadające osobowości prawnej mogą to robić wtedy, gdy są dopuszczone do działania na podstawie obowiązujących przepisów.

Oznacza to, że istnienie takiej organizacji społecznej musi opierać się na ustawie lub przepisach wydanych na podstawie ustawy. Organizacja prowadzi działalność zgodnie z jej ustawowym lub statutowym celem na terenie całego kraju lub jego części i ma pewną samodzielność na dokonywanie we własnym imieniu czynności prawnych, z których mogą wynikać roszczenia dla niej lub w stosunku do niej.

Uczestnictwo w procesie (zdolność procesowa)

Jest to zdolność do samodzielnego (osobiście lub przez ustanowionego przez siebie pełnomocnika) dokonywania czynności procesowych w postępowaniu cywilnym.

Osoby fizyczne mogą uczestniczyć we wszystkich sprawach wówczas, gdy posiadają pełną zdolność do czynności prawnych, a więc: osoby pełnoletnie i nie ubezwłasnowolnione. Pełnoletnim jest ten, kto ukończył lat 18 albo ten, kto nie mając tego wieku zawarł związek małżeński.

Ograniczenie udziału w czynnościach procesowych odnosi się do: małoletnich, którzy ukończyli lat 13 oraz do osób częściowo ubezwłasnowolnionych. Działają one poprzez przedstawicieli ustawowych, którymi są:

- dla osób małoletnich - rodzice lub jedno z nich, albo opiekun lub kurator ustanowiony przez sąd,
- dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie - opiekun ustanowiony przez sąd,
- dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo - kurator,
- dla dziecka poczętego, lecz jeszcze nie urodzonego - kurator.

Ww. przedstawiciele sądowi nie będący stroną, mają w procesie prawa i obowiązki strony. Czynności przez nich podjęte wywołują skutki prawne wobec osób przez nich reprezentowanych.

Osoby prawne i organizacje społeczne nabywają zdolności procesowej z chwilą nabycia osobowości prawnej, albo gdy tak stanowią przepisy (art. 64, par.2 kpc.).

Osoba prawna działająca poprzez swój organ oraz przedstawiciel ustawowy mają obowiązek wykazać swoje umocowanie dokumentem przy pierwszej czynności procesowej.

Dokument taki powinien mieć moc dokumentu urzędowego. Sąd z urzędu poddaje go badaniu co do zgodności jego treści z prawdą oraz co do tego, czy umocowanie nastąpiło przez właściwą władzę lub organ.

Rodzice mogą wykazać swoje umocowanie odpisem (zupełnym lub skróconym) aktu urodzenia dziecka albo własnym dowodem osobistym.

Interwencja główna i uboczna

Instytucje interwencji głównej i interwencji ubocznej, mimo częściowo wspólnej nazwy, mają zasadniczo różne cele i skutki.

- Interwencja główna stwarza rodzaj współuczestnictwa w sporze, ma na celu zapobiec sprzeczności orzeczeń, ułatwić i przyspieszyć wymiar sprawiedliwości w sprawach cywilnych oraz zaoszczędzić stronom kosztów procesowych.

Interwenient główny jest powodem w procesie "interwencyjnym", zaś stronę pozwaną stanowią obie strony procesu "głównego", np.: w sporze o prawo najmu lokalu między pozwanym a powodem, pojawia się żądanie interwenienta głównego, który powołując się na prawo "silniejsze" (np. własność) niż prawo powoda z pierwszego procesu (np. najem), domaga się zasądzenia i ustalenia prawa własności.

- Interwencja uboczna ma na celu umożliwienie osobie trzeciej uczestniczenia w procesie toczącym się między dwoma podmiotami, dla ochrony jej interesu, jaki ma w mającym zapaść rozstrzygnięciu.

Interwenient uboczny nie jest stroną procesu lecz pełnomocnikiem strony, do której przystąpił, co jednocześnie przyczynia się do wykrycia prawdy materialnej (np. odpowiedzialności sprzedawcy za wady prawne rzeczy).

Pełnomocnicy procesowi

W postępowaniu cywilnym występują przypadki, w których działa nie sama strona procesowa, lecz w jej imieniu inna osoba jako jej przedstawiciel. Mogą nim być:

- adwokat lub radca prawny,
- rodzice, małżonek, rodzeństwo,
- pracownik jednostki lub jej organu nadrzędnego,
- pracownik organu opieki społecznej lub organizacji społecznej - w sprawach o ustalenie ojcostwa i o roszczenia alimentacyjne,
- przedstawiciel organizacji rolniczej - w sprawach związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego,
- w sprawach konsumenckich - przedstawiciel organizacji, do której zadań należy ochrona interesów konsumentów.

Koszty procesu

Działalność jurysdykcyjna organów państwowych wyraża się głównie w funkcji orzekania, w której urzeczywistniane są konstytucyjne prawa obywateli oraz innych podmiotów do ochrony prawnej.

Jak każda działalność Państwa, także ta pociąga za sobą określone koszty, w tym związane z prowadzeniem postępowania sądowego, które ponoszą w pewnej mierze strony, uiszczając opłaty sądowe i pokrywając wydatki związane z tym postępowaniem.

W skład kosztów procesu wchodzi:

- 1) opłaty sądowe (wpis i opłata kancelaryjna),
- 2) zwrot wydatków związanych z postępowaniem, np. należności świadków i biegłych,
- 3) wynagrodzenie i wydatki pełnomocnika procesowego,

4) zwrot kosztów przejazdów strony oraz równowartość utraconego przez nią zarobku i innych wydatków poniesionych na skutek osobistego stawiennictwa w sądzie.

Sąd rozstrzyga o kosztach w każdym orzeczeniu kończącym sprawę w danej instancji. Orzeczenie o kosztach zapada zawsze w formie postanowienia, także wówczas, gdy jest ono zawarte w wyroku. Orzeczenie to polega albo na zasądzeniu oznaczonej kwoty, albo na wzajemnym zniesieniu kosztów (ugoda sądowa), bądź oddaleniu żądania w przedmiocie kosztów.

Z mocy prawa kosztów nie ponoszą:

- 1) strona dochodząca ustalenia ojcostwa i roszczeń z tym związanych,
- 2) strona dochodząca roszczeń alimentacyjnych,
- 3) prokurator,
- 4) kurator wyznaczony przez sąd,
- 5) strona, która została zwolniona od kosztów sądowych przez sąd.

Postępowanie

Pisma procesowe obejmują wnioski i oświadczenia stron składane poza rozprawą. Są one zdefiniowane przez wskazanie, od kogo mogą pochodzić, oraz przez określenie ich treści.

Forma pisemna czynności procesowych i przewidziane dla niej wymagania opierają się na tradycyjnych wyobrażeniach co do tego, czym w ogóle jest pismo, w tym także pismo procesowe. Nie uwzględniają więc one “rozwoju nowoczesnych środków społecznego komunikowania się”. Odnosi się to zarówno do sposobów sporządzania pism, jak i do ich dołączania do akt sądowych.

Pisma procesowe muszą być sporządzane w języku polskim. Dotyczy to także osób nie władających językiem polskim.

Doręczenia

W odróżnieniu od pism procesowych składanych przez strony, sąd ma obowiązek doręczenia stronom pism sądowych. Będą to wszelkiego rodzaju zawiadomienia, wezwania i inne, do których mogą być dołączone odpisy pism procesowych np.: opinii biegłych oraz odpisy orzeczeń lub zarządzeń. Od prawidłowości doręczenia stronom pism sądowych zależy często ważność postępowania, obliczanie terminów, a nawet prawomocność wydanego orzeczenia.

Rozprawa

Wyznaczenie pierwszego terminu rozprawy należy do przewodniczącego wydziału lub do wyznaczonego sędziego. Wyznaczając termin rozprawy przewodniczący zarządza jednocześnie doręczenie pozwanemu odpisu pozwu.

Rozprawa jest posiedzeniem jawnym. Wstęp mają w zasadzie osoby pełnoletnie. Posiedzenia niejawne należą do wyjątków i zarządza je przewodniczący sądu, jeżeli wymaga tego interes państwa lub zasady moralne. Na takie posiedzenia wstęp mają tylko osoby wezwane. Jednak ogłoszenie orzeczenia kończącego sprawę odbywa się publicznie.

Główną postacią posiedzenia jest jego przewodniczący, który je otwiera, prowadzi, zamyka, udziela głosu, zadaje pytania, upoważnia do zadawania pytań, może odebrać głos, gdy przemawiający go nadużywa, uchylić pytanie, jeżeli uzna je za niewłaściwe lub zbędne, odroczyć posiedzenie z własnej inicjatywy lub na uzasadniony wniosek stron oraz ogłasza orzeczenie.

Z przebiegu posiedzenia - rozprawy sporządza się protokół, który powinien zawierać poza oznaczeniem sądu, miejsca i daty posiedzenia, także przebieg posiedzenia, zgłoszone wnioski i dowody, czynności stron, wydane zarządzenia i orzeczenia w toku rozprawy, sentencję i treść ostatecznego rozstrzygnięcia. Protokół podpisują przewodniczący i protokolant.

Postępowanie pojednawcze

Uregulowane zostało jako postępowanie samodzielne, które może, ale nie musi poprzedzać procesu. Ma więc charakter fakultatywny. Celem postępowania pojednawczego jest ugodowe załatwienie sporu w sprawach cywilnych, których charakter na to pozwala. Przy realizacji tego celu aktywną rolę ma sąd, który z jednej strony powinien zachęcać do zawarcia ugody i pomagać w jej osiągnięciu, a z drugiej strony - nie dopuścić do zawarcia ugody niezgodnej z prawem lub z zasadami współżycia społecznego albo rażąco naruszającej interes osób uprawnionych.

Wniosek o zawarcie ugody złożony w sprawach, w których występuje brak jurysdykcji (kompetencji) krajowej, podlega odrzuceniu. Mogą to być sprawy o prawa niemajątkowe lub o prawa rzeczowe na nieruchomości i o posiadanie nieruchomości położonej za granicą, które nie należą do jurysdykcji (kompetencji) sądów polskich.

Ugoda zawarta przed sądem ma charakter "powagi rzeczy osądzonej" i nie dopuszcza ponownego powództwa między tymi samymi stronami i o to samo roszczenie.

Pozew

Postępowanie cywilne jako całość wszczyna bądź uprawniony podmiot przez złożenie wniosku, zwanego pozewem, albo skargą (np. o uchylenie wyroku sądu polubownego), bądź z urzędu sąd lub komornik, jeżeli przepisy tak stanowią.

Wszczęcie postępowania na "wniosek" uprawnionego podmiotu jest jego czynnością procesową. W postępowaniu procesowym czynnością tą jest wytoczenie powództwa. Następuje ono przez wniesienie pozwu, a powództwo jest jego treścią. Datą wniesienia powództwa do sądu jest data złożenia pozwu w biurze podawczym sądu, w urzędzie pocztowym lub w dowództwie jednostki (np. żołnierz, marynarz itp.).

Pozew powinien zawierać:

- 1) dokładnie określone żądanie, a w sprawach o prawa majątkowe, wartość przedmiotu sporu lub oznaczoną kwotę pieniężną,
- 2) przytoczenie okoliczności uzasadniających żądanie,
- 3) określenie strony pozwanej,

a ponadto mogą być zawarte wnioski o:

- wezwanie na rozprawę wskazanych świadków i biegłych,
 - dokonanie oględzin,
 - zabezpieczenie powództwa,
 - nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności,
- i inne.

Dostarczenie pozwanemu odpisu pozwu zobowiązuje go, w ustalonym przez sąd terminie, do udzielenia odpowiedzi na pozew. Inną formą obrony pozwanego jest tak zwane "powództwo wzajemne", którego wniesienie jest dopuszczalne jeżeli roszczenie wzajemne ma związek z roszczeniem powoda lub nadaje się do potrącenia, np.: w powództwie o zapłatę zaległego czynszu, pozwany w powództwie wzajemnym będzie się domagał zwrotu kosztów remontu lokalu.

Dowody

Ustalenie faktów w procesie następuje w określonych terminach regulowanych przez kpc. i inne ustawy. Przepisy dotyczące dowodów mają charakter bezwzględnie obowiązujący. Każde twierdzenie strony (powodu i pozwanego) powinno być poparte dowodami.

Dowodem jest to, co ma oddziaływać na przekonanie sądu i skłonić go w racjonalny sposób - do logicznej i zgodnej z rzeczywistym stanem rzeczy rekonstrukcji faktów, które stanowią będą elementy stanu faktycznego rozstrzygnięcia.

Ciężar dowodu

Ciężar dowodu wiąże się z obowiązkiem twierdzenia i obowiązkiem dowodzenia tych wszystkich okoliczności, które mogą być przedmiotem dowodu.

Ciężar dowodu charakteryzują dwa aspekty:

- podmiotowy - kto, która strona w postępowaniu ma przeprowadzić dowód,
- przedmiotowy - co należy udowodnić dla poparcia powołanych w procesie faktów.

Rodzaje dowodów:

- 1) fakty powszechnie znane (np. denominacja pieniądza lub powódź),
- 2) przyznanie - strona potwierdza twierdzenie przeciwnika,
- 3) fakty ustalone np. wieloletnie korzystanie z nieruchomości,
- 4) dokumenty urzędowe - stanowią dowód tego, co zostało w nich zaświadczone.
- 5) zagraniczne dokumenty urzędowe posiadają moc dowodową na równi z polskimi, jednakże powinny być uwierzytelnione przez polskie przedstawicielstwo dyplomatyczne, jeżeli sprawa dotyczy nieruchomości położonej w Polsce, albo dokument budzi wątpliwości co do jego autentyczności,
- 6) dokumenty prywatne podpisane przez osobę, która złożyła oświadczenie zawarte w dokumencie,
- 7) zeznania świadków - osób powołanych w procesie cywilnym, w celach dowodowych.

Świadkiem jest osoba fizyczna, która nie uczestniczy bezpośrednio w procesie, ale która była w stanie i miała możliwość spostrzec poza procesem okoliczności sporne i mające znaczenie w konkretnym procesie, i która ma obowiązek, w razie wskazania jej jako świadka, zeznawać przed sądem.

Zeznania świadka nie władającego językiem polskim powinny być tłumaczone, jeżeli sąd tak postanowi. Protokół zeznań świadka składanych w języku obcym i tłumaczonych na język polski podpisuje także osoba tłumcząca.

- 8) opinie biegłych, instytutów i jednostek naukowo-badawczych.

Są to szczególne środki dowodowe. Sąd na ogół nie ma możliwości dokonania oceny prawidłowości i konkluzji sporządzonej opinii. Dlatego też niezbędne jest dla stron i dla sądu, uzasadnienie opinii. Brak uzasadnienia opinii uniemożliwia prawidłową ocenę jej mocy dowodowej.

- 9) ogłędziny - podobnie jak dowód z dokumentu wyróżnia to, że umożliwia on sądowi poczynienie własnych, bezpośrednich spostrzeżeń. Ogłędziny (wizję lokalną) stosuje się na ogół w sprawach dotyczących nieruchomości (także rolnych) położonych poza siedzibą sądu. Ogłędziny mogą odbywać się także na sali sądowej, w toku posiedzenia, gdy dotyczą przedmiotu dostarczonego do sądu lub osoby, ale tylko za jej zgodą.

- 10) przesłuchanie stron.

Niezależnie od swej zasadniczej funkcji w procesie, wyznaczonej jego przedmiotem i żądaniami, strony mogą spełniać rolę także w sferze dowodowej.

Powód i pozwany przesłuchiwanie w charakterze strony mają możliwość bezpośredniego oddziaływania, poprzez składane zeznania, na przekonanie sędziego orzekającego.

Ponadto sąd może dopuścić takie dowody jak:

z grupowego badania krwi, z filmu, z telewizji, fotokopii, fotografii, planów, rysunków taśm, płyt dźwiękowych i innych przyrządów utrwalających albo przenoszących obrazy lub dźwięki.

Dowody te mogą mieć charakter przypadkowy, albo też mogą być pomyślane i stworzone świadomie dla celów dowodowych, stosunkowo łatwo preparowane, przekształcane i fałszowane. Z tych względów nie mogą zastępować dowodów tradycyjnych i uniwersalnych, o których była mowa wyżej.

Wyroki

Po zamknięciu rozprawy sąd wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Sąd orzeka w istocie rzeczy o przedmiocie procesu. Przed wydaniem wyroku, sąd musi ustosunkować się do wszystkich punktów spornych. Wyrok może być wydany

jedynie przez sędziów, przed którymi odbyła się rozprawa poprzedzająca bezpośrednio wydanie wyroku.

Wydanie wyroku poprzedza niejawną naradę sędziów obejmującą dyskusję, głosowanie oraz spisanie sentencji wyroku, którą podpisuje cały skład sądu.

Sentencja wyroku powinna zawierać wymienienie sądu, sędziów, protokolanta oraz prokuratora, jeżeli brał udział w sprawie, datę i miejsce rozpoznania sprawy i wydania wyroku, wymienienie stron i oznaczenie przedmiotu sprawy oraz rozstrzygnięcie o żądaniach stron.

Wszystkie elementy sentencji wyroku powinna poprzedzać formuła “W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej”.

W sentencji wyroku mogą być zamieszczone rozstrzygnięcia takie jak: orzeczenie o nadaniu wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności (np. w sprawie o alimenty), lub o rozłożeniu na raty zasądzzonego świadczenia.

Ogłoszenie wyroku powinno nastąpić na rozprawie, przez odczytanie sentencji oraz pouczenia o prawie apelacji.

Wyjątkiem od tej zasady spowodowanym zawilością sprawy jest możliwość odroczenia ogłoszenia wyroku na czas do dwóch tygodni.

Sąd sporządza uzasadnienie wyroku na żądanie strony zgłoszone w terminie tygodniowym od dnia ogłoszenia wyroku i także w terminie tygodniowym uzasadnienie powinno być sporządzone. Jeżeli jednak nie zostanie sporządzone w tym terminie to stronom nie przysługuje żaden formalny środek prawny.

Ponadto sąd może wydać:

- wyrok częściowy - jeżeli dostatecznie wyjaśniona do rozstrzygnięcia jest tylko część żądania lub niektóre z żądań pozwu,
- wyrok wstępny - uznający w zasadzie roszczenie za usprawiedliwione, a sporną wysokość żądania odłożyć na dalszą rozprawę,
- wyrok zaoczny - jeżeli zachodzi zjawisko beczynności pozwanego, który nie stawia się na rozprawę lub nie bierze w niej udziału,
- wyrok uzupełniający - jeżeli strona wystąpiła o jego wydanie np. w sprawie dodatkowego orzeczenia w sprawie natychmiastowej wykonalności wyroku.

Środki odwoławcze

- apelacja od wyroku sądu I instancji wnoszona w terminie dwutygodniowym od daty otrzymania wyroku wraz z uzasadnieniem,
- zażalenie na postanowienie sądu I instancji, wniesione w terminie tygodniowym, w sprawach, o których szczegółowo mówi art. 394 kpc.

Złożenie apelacji, zażalenia czy wniosku o kasacji kończy postępowanie w sądzie I instancji.

Międzynarodowe postępowanie cywilne

Toczy się w sądach polskich według niektórych zasad odnoszących się tylko do norm bezpośrednio regulujących międzynarodowe postępowanie cywilne np.:

- zasadę prymatu (pierwszeństwa), przepisów umów międzynarodowych. Oznacza to, że sądy powinny bezpośrednio i w pierwszej kolejności stosować postanowienia umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę i ogłoszonych w Dzienniku Ustaw,
- zasadę poszanowania jurysdykcji (właściwości) sądów zagranicznych, o ile polskie prawo na to pozwala.

Z zasad procesowych ogólnych, w sprawach cywilnych z elementem obcym, mają zastosowanie zasady równouprawnienia cudzoziemców w dziedzinie dostępu do sądów i udzielania ochrony prawnej przed sądami polskimi

Jurysdykcja krajowa - jest zagadnieniem prawa procesowego cywilnego. Jej istota polega na tym, że rozstrzyga ona, czy sprawa cywilna podlegająca procesowi lub postępowaniu nieprocesowemu może być rozstrzygnięta przez sądy określonego państwa.

Inaczej mówiąc, chodzi o „właściwość” danego państwa, a nie o właściwość określonego sądu.

Prawo określenia jurysdykcji (właściwości) krajowej należy do atrybutów suwerenności państwowej.

Jurysdykcja krajowa może rozciągać się zarówno na osoby znajdujące się na terytorium danego państwa, jak i na podmioty (osoby) nie przebywające na tym terytorium.

Rodzaje jurysdykcji

Jurysdykcja wyłączna - oznacza, że orzeczenie (wyrok) wydane przez sąd zagraniczny w sprawie należącej do jurysdykcji krajowej wyłącznej nie będzie uznane przez sąd krajowy.

Jurysdykcja fakultatywna - polega na tym, że zainteresowanym podmiotom obowiązujące prawo określonego systemu prawnego pozostawia wybór między sądami krajowymi, a sądami państwa obcego (tak jest w Polsce).

Jurysdykcja pośrednia - występuje wówczas, gdy w grę wchodzi kontrola kompetencji sądu, który wydał orzeczenie. Kontrola ta jest warunkiem skuteczności orzeczenia w państwie, na którego forum orzeczenie to zostaje przeniesione w ramach postępowania o uznaniu skuteczności lub wykonalności orzeczenia.

Jurysdykcja konieczna - wyraża się w założeniu, że w przypadku sporu jurysdykcyjnego pociągającego za sobą odmowę wymiaru sprawiedliwości, powinien on być rozwiązany w ten sposób, że sąd określonego kraju, do którego zwraca się strona, powinien uznać się za kompetentny.

Łączniki jurysdykcyjne - okoliczności wyznaczające rodzaje spraw objętych jurysdykcją:

- sprawy małżeńskie - jedno z małżonków ma obywatelstwo polskie lub, nie posiadając żadnego obywatelstwa (apatryda - bezpaństwowiec), mieszka w Polsce.
 - sprawy między rodzicami a dziećmi, także przysposobienie, w warunkach jak wyżej, a także pomiędzy cudzoziemcami mieszkającymi w Polsce,
 - sprawy o prawa rzeczowe na nieruchomości położonej w Polsce, jak również w stosunku najmu lub dzierżawy takiej nieruchomości (bez spraw czynszu),
 - Inne sprawy, jeżeli strona pozwana:
 - przebywa, zamieszkuje lub ma siedzibę w Polsce w chwili doręczenia pozwu,
 - ma majątek lub przysługują jej prawa majątkowe
- albo sprawa dotyczy przedmiotu sporu znajdującego się w Polsce, spadku otwartego w Polsce, lub zobowiązania, które powstało albo ma być wykonane w Polsce.

Ponadto inne sprawy rozpoznawane w postępowaniu nieprocesowym (np. wieczystoksięgowe) jeżeli choćby jeden uczestnik postępowania jest obywatelem polskim lub w Polsce ma miejsce zamieszkania albo siedzibę.

Z pod jurysdykcji krajowej zwolnieni są dyplomaci, pracownicy placówek dyplomatycznych oraz członkowie rodzin tych osób, jeżeli pozostają z nimi we wspólnocie domowej.

Pomoc prawna

Według prawa o ustroju sądów powszechnych, sądy są zobowiązane do udzielania pomocy sądowej również na żądanie sądu zagranicznego, jeżeli zapewniona jest wzajemność.

Sposoby udzielania pomocy prawnej:

- za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości,
- za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych,
- udzielanej bezpośrednio w drodze dyplomatycznej lub konsularnej.

Zasadą jest, że porozumiewanie się z sądami zagranicznymi nie odbywa się bezpośrednio lecz za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości, chyba że umowy międzynarodowe stanowią inaczej.

Problematyka pomocy prawnej to przede wszystkim postępowanie dowodowe w postaci: przesłuchania świadków, stron, dowód z opinii biegłych, oględzin albo uzyskanie od stron lub innych uczestników postępowania różnego rodzaju oświadczeń.

Ogólne zasady udzielania pomocy prawnej regulują przepisy Rozporządzenia Ministrów Sprawiedliwości i Spraw Zagranicznych z dnia 26 sierpnia 1966r., opublikowane w Dzienniku Ustaw z dnia 26 września 1966r., nr 40, poz. 240.